

**ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ АРТ-ІНКУБАТОРІВ В
РЕВІТАЛІЗОВАНИХ ПРИМІЩЕННЯХ КОЛИШНІХ
ПРОМИСЛОВИХ ЗОН**

Антоненко Ігор Володимирович

старший викладач

Київський національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: в статті розглядаються напрямки ревіталізації українських промислових об'єктів для створення креативного простору; аналізуються особливості інноваційних методів модернізації міського простору з урахуванням зміни потреб міського населення, і сутність понять «креативна індустрія» і «сквотерство».

Ключові слова: елеватор, креативна індустрія, сквот, хаби, арт-кластери, ревіталізація.

18 жовтня 2020 року в Харкові демонтували частину занедбаного елеватора. Спочатку будівлю планували знести за одну годину, щоб на цьому місці почати будівництво житлового мікрорайону. Подивитися, як впаде елеватор в районі Південного вокзалу прийшли близько 1000 людей. Бетонний каркас будівлі висотою близько 25 м встояв, його пізніше розібрала будівельна техніка, в підсумку процес затягнувся на багато годин. Знесення інших споруд (будівлі зі шпилем і силосів) перенесли на кілька місяців [1].

Через місяць була проведена акція «Республіка Елеватор». Ідея акції – зберегти архітектуру міста від показової байдужості посадовців до порожніх споруд. Варіанти ревіталізації елеватора учасники акції виклали на плакаті: «Елеватор – наша республіка. Ми могли зробити з нього: церкву, пароплав,

галереї, басейни, ресторани, культурний центр, притулок для безхатченків або творчих людей (одне і те ж!), завод (з переробки сміття, наприклад), науково-експериментальний центр, найбільший в світі стрип-клуб, місце для спокійних самогубств, концертний плацдарм ... » [2].

«Республіка Елеватор» – не фігура мови. На думку учасників акції, на території покинутого елеватора (Рис. 1) можна було б створити аналог «Республіки Ужупіс» у Вільнюсі. У 1997-му році «творча богема» міста проголосила район Ужупіс «республікою». Незабаром там з'явилася своя Конституція, гімн, прапор, валюта та інші атрибути державності (зрозуміло, офіційно все це не має юридичної сили і ніяк не загрожує територіальній цілісності Литви).

Рис.1. Елеватор в м. Харків, наш час

У сучасному світі істотну частку креативної економіки становить творча діяльність, яка відбувається в арт-кластерах, хабах і арт-інкубаторах, які найчастіше розташовані в ревіталізованих приміщеннях колишніх промислових зон або в залишених будинках. Деякі з цих просторів утворилися на місці колишніх сквотів. Слово «сквот» походить від англійського терміна «squatting», що означає самозахоплення населених будівель, зазвичай покинутих власниками. Ідейними попередниками сучасних сквотерів багато хто вважає дигерів – спільноти селян епохи англійської буржуазної революції, які розглядали приватні землі, як незаконно захоплені, і закликали обробляти їх на колективних засадах. Політизовану форму сквоттерство знайшло в епоху розквіту хіпі і зародження феномена контркультури. Захоплені будівлі і території почали використовувати не тільки для реалізації житлової стратегії, але і для створення в них автономного соціокультурного простору [3, с. 1].

Сквотинг в СРСР з'явився в 80-х роках минулого століття у великих

мегаполісах. Міська інфраструктура розвивалася, а у влади не вистачало ресурсів стежити за занедбаними і старими будівлями. На відміну від Заходу, радянський сквотерський рух не був політично активним і переважно займався андерграундною творчою діяльністю. Порожні будівлі використовували під майстерні діячі альтернативного мистецтва [4, с. 154-160]. Тоді утворилися передові художні течії і з'явилися пітерські «нові художники», московські концептуалісти, соц-арт та ін. В Україні сформувалася так звана «південна альтернатива» московському концептуалізму (термін, що з'явився в 1988 р.), українська «нова хвиля», що з легкої руки Л. Бажанова отримала визначення, як «необарокова школа трансавангардного спрямування». Перші сквоти виникли в Москві – в Фурманому провулку, в Києві наступного року – по вул. Паризької комуни, 12А (тепер Михайлівська), де сформувався кістяк майбутнього найвідомішого сквоту «Паризька комуна» [5].

У 1990 р. на вул. Олегівській утворився сквот з групи художників «Холодний ВЕЛ», що пізніше був перейменований в «FGE» (Fiction Gallery Expedition). У 1994 р. виник сквот «БЖ-АРТ» (від назви вулиці Велика Житомирська, чільне місце там обіймав відомий український художник Матвій Вайсберг). Будинок спеціально переобладнали під майстерні і галерею, влаштовували вечірки і концерти.

**Рис. 2. Сучасні сквоти м.Києва: 1. - «Хаятт»; 2. - «Садок»;
3. - «Arksquat» (під час «Гогольфесту»)**

У новітній час в Києві також виникали сквоти (Рис. 2), наприклад в 2013 р. «Хаятт», який став об'єднуючим фактором групи художників «ЙОД», які створювали політичне мистецтво. Але в 2016 р. з будівлі біля готелю «Хаятт» всіх виселили, тому що перебувати в ній стало небезпечно. «Садок» – єдиний

в Києві діючий арт-сквот, де розміщені майстерні Д. Шумихина, К. Буцацької, А. Золотарьова та ін. Деякі художники прийшли сюди з «Хаятта». «Arksquat» – сквот-одноденка, який проіснував всього два місяці на вул. Васильківській. У 2017 р. його випросили у власників організатори «Гогольфесту» для проведення фестивалю, після чого будинок пішов під знесення. «Squat 17b» – найвідоміший київський сквот (Рис. 3), який згодом перетворився в кафе по вул. Терещенківській, 17Б, і в якому часто відбуваються різноманітні «івенти» – від розпродажів до діджей-сетів [6].

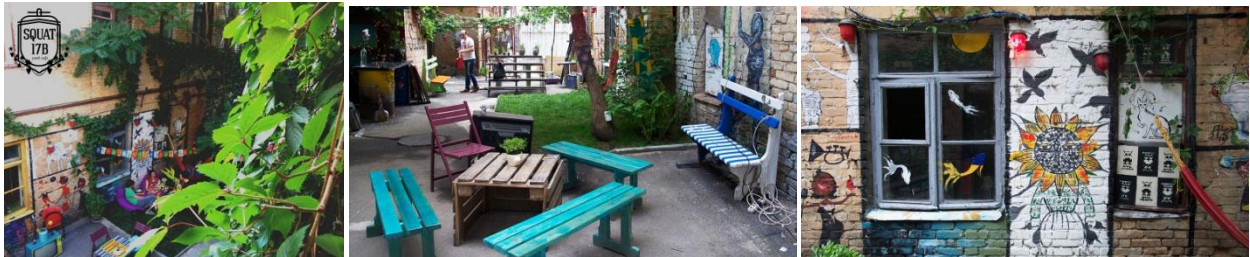

Рис. 3. Сучасні сквоти м. Києва - «Squat 17b»

Паралельно сквотинг розвивався в Прибалтиці. Згаданий вище «Ужупіс» на початку 1990-х був депресивним і занедбаним районом, в якому розміщувалася трикотажна фабрика "Вілія" і завод електролічильників. Біля річки Вільняле був організований сквот, який в подальшому перетворився в інкубатор мистецтв "Будинок над річкою» (Рис. 4).

Рис. 4. 1. Ангел на центральній площі Ужупіса - символ республіки; 2. Стіна «Užupis» Art Incubator gallery; 3. Стіна, на якій можна прочитати Конституцію Ужупіса на 18 мовах світу

Сквот став центром тяжіння для місцевої богеми і дав поштовх до розвитку всьому району. У місцевому кафе "Ужупіс» виникла ідея майбутньої Республіки. У квітні 1997 р. район оголосив свою незалежність, і з тих пір тут є власний президент, прем'єр-міністр і конституція.

Згодом цілеспрямована діяльність громади перетворила «Ужупіс» в центр

творчих індустрій. Протягом багатьох років він природним чином трансформувалася, і в кінцевому підсумку цілий район перетворився у великий креативний кластер. Його вплив на культурне, економічне і соціальне життя вийшов за межі самої Литви. В арт-інкубаторі в даний час облаштовано близько 10 тис. кв. м. креативного простору; тут розташовані Вільнюська академія мистецтв, приватні школи, галереї та виставкові центри; діють п'ятдесят різних бізнесів, працює понад 300 представників творчої сфери. Щорічний дохід цієї креативної індустрії становить шість мільйонів євро [7].

У країнах Європейського союзу креативні індустрії вже багато років є прибутковим сектором економіки. Вони сприяють розвитку міст і країн в цілому, також отримуючи значну підтримку і інвестиції від державних, міських та загальноєвропейських програм (Рис. 5). В Україні креативний сектор тільки починає зароджуватися, переважно тримаючись на приватних інвестиціях. Незважаючи на відсутність у вітчизняному законодавстві визначення креативних індустрій, на практиці успішно просувається їхня концепція від стратегічного планування міст до підтримки розвитку соціальної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ). Відзначимо, що в доповіді ООН під «креативними індустріями» розуміють сукупний цикл створення, виробництва і розповсюдження товарів і послуг, заснованих на креативності та інтелектуальному капіталі [8, с. 4]

Вже в 1998 р. в креативних індустріях у всій Європі працювало близько п'яти відсотків населення, і ця цифра постійно зростала. При цьому три чверті загального обороту від творчих індустрій в Європі генерується в п'ятірці країн ЄС Великобританії, Франції, Іспанії, Німеччини та Італії [7].

У 2012 р. рівень відсоткового вмісту в економіці креативних індустрій Великобританії виріс на 10%, випередивши інші галузі. У цій сфері налічується 1,68 мільйона робочих місць, що становить 5,6% від загальної кількості в країні. У 2012 р. креативна економіка Великобританії оцінили в £ 71.4 млрд. У період з 2009 по 2011 роки вартість експорту послуг з творчих індустрій збільшилася на 16,1% – в порівнянні зі збільшенням на 11,5% загального обсягу

експорту послуг Великобританії [7].

За підходом британського уряду під «креативною індустрією» слід розуміти сукупність видів економічної діяльності, область творчого підприємництва (засоби масової інформації, кінематограф, музична діяльність, розробка програмного забезпечення, наукові дослідження та інші види діяльності культури), де зайнята значна частина творчих працівників, результати праці яких залежать від постійного впровадження інновацій [9, с. 42].

У 2012 р. частка креативних індустрій (до якої відноситься кіновиробництво, музичний бізнес, культурні заходи і т.п.) Великобританії зросла на 10%, таким чином випередивши інші галузі економіки. У цій сфері налічується 1,68 мільйона робочих місць, що становить 5,6% від загальної кількості в країні. У 2012 р. креативну економіку Великобританії оцінили в £ 71.4 млрд.

У період з 2009 по 2011 роки вартість експорту послуг з творчих індустрій збільшилася на 16,1% – в порівнянні зі збільшенням на 11,5% загального обсягу експорту послуг Великобританії.

Рис. 5. 1. Сквот у Фрідріхсхайні, м. Берлін; 2. В Англії сквотери заселяють цілі квартали, наприклад східні Лондон Філдз; 3. Арт-інкубатор «Фабрика мистецтва» (Fabrika Sztuki), м. Лодзь

У 2010 р. близько 240000 бізнес-організацій на території всієї Німеччини були сконцентровані в культурній сфері та креативних індустріях. В результаті – загальний товарообіг від їх діяльності становив близько 137 млрд. євро і близько 720 тис. людей були забезпечені постійною роботою. Якщо вважати фрілансерів і приватних підприємців, зайнятих в цій галузі, цифра досягне

одного мільйона. До порівняння, у 2009 році в Німеччині частка ВВП культурних і креативних індустрій становила 2,6%, автомобільної промисловості – 2,3%, машинобудування – 2,7% [7].

Протестуючі в Харкові роз'яснювали журналістам свою думку, що можна було б зробити зі старим елеватором – можна було б створити арт-інкубатор (кластер творчих індустрій, платформу для популяризації та просування результатів діяльності творчих спілок, громадських організацій, колективів, талановитої молоді), або «арт-завод здорової людини» на кшталт «LX Factory» в Лісабоні, який з'явився в 2008 р. на місці занедбаної ткацької фабрики XIX століття. Сьогодні це культова локація з безліччю магазинів «хендмейду» і прикрас, унікальними сувенірами, барами, тематичними ресторанами, художніми майстернями, театральними студіями, тату-салонами і галереями, книжковими магазинами, фотостудіями, стріт-артом на стінах і т.д. «У «LX Factory» постійно кипить життя і виникає відчуття, що місце дихає духом творчості ... – говорив один з учасників акції. – В одному з барів висіла табличка «No Wi-Fi. Just talk to each other». По сусідству розташований коворкінг з контейнерів і автобусів. Інвестували в проект девелопери з сектору нерухомості. Для них такий проект не тільки данина престижу, але і спосіб заробітку на оренді. Наші будівельні компанії поки не ініціювали подібних проектів». У Харкові було дві спроби створити подібні креативні хаби – «Fabrika.Space» і арт-завод «Механіка». Тим часом, обидва простори так і не стали мультикультурними арт-кластерами і сьогодні грають лише ситуативну роль в житті міста, займаючись лише вузькопрофільними заходами і являючись черговими івент-майданчиками, де не прижилися, театри, магазинчики і т.д. «А було б непогано, якби в Харкові різні театри, художники, керамісти, інші творчі майстерні розташовувалися в одному місці, а не були розкидані по різних районах», – висловлювалися учасники акції, – комунікація всіх з усіма повинна давати кумулятивний імпульс для натхнення і роботи. На прикладі київських арт-об'єктів «Closer» або «Ізоляція» ми бачимо, що це можливо» [2].

Таким чином, кожен існуючий сквот є реалізованою утопією, спробою

створити модель гуртожитку, не сумісну зі світом тотального відчуження і споживання. Сквотерському руху характерно якесь різноманіття, як в складі його представників, так і в ідеології, але всім їм властива загальна риса – опозиція державі, яка виражається в прагненні до самоврядування [4, с. 154-160]. У той же час модель перетворення занедбаних промислових об'єктів в окремих містах України була більш успішною, стала бізнесом і тепер має назву "ревіталізація", тобто оновлення. Ентузіасти або орендують частину колишнього виробництва і організують там якийсь бізнес, наприклад, клуб (як «Closer» на території стрічкоткацької фабрики на Подолі). Або власник вкладає інвестиції і перетворює підприємство у багатофункціональний «Creative Hub» – в організацію, що використовує свою площу та інфраструктуру для «нетворкінгу», організаційного та бізнес-розвитку в сфері культури і творчих індустрій (колишній ДШК на лівому березі Києва, арт-завод «Платформа», де проводяться фестивалі вуличної їжі, діє коворкінг і проходять концерти) [7]. В Івано-Франківську в 2017 р. створили інноваційний центр на базі старого заводу «Промприлад», який випускав лічильники і продукцію для нафтової і газової промисловості. Зараз цей кластер працює на перетині чотирьох напрямків розвитку регіону: нової економіки, урбаністики, сучасного мистецтва та освіти. Інвестори одночасно вкладають кошти в соціальний вплив на регіон і повертають інвестиції у вигляді дивідендів. У Києві, в будівлі колишньої стрічкоткацької фабрики – одного з найстаріших підприємств легкої промисловості України – вже сім років працює арт-центр «Closer». Сьогодні він є не тільки одним з головних техно-клубів Східної Європи, а й мультикультурною локацією, в якій знаходяться незалежна радіостанція «20ft Radio», андеграундний «PostPlayТеатр», виставковий простір, вініловий магазин «Closer Record Store», тату-салон «Euthanasia Sport», коворкінг «Sofa Store» і т.д. [2]. Інша модель, подібна «Ужупісу», коли діяльність громади перетворює сквот в центр творчих індустрій, а уряд, влада і ЄС підтримують і стимулюють розвиток креативного сектора економіки – поки недосяжна в Україні. У нас такі проекти можна реалізувати хіба що за кошти приватних

інвесторів, зацікавленість яких виникає лише в разі комерційної вигоди. У Києві досі не існує міської програми з розвитку креативних індустрій, хоча креативний сектор економіки має велику додану вартість і є одним з факторів розвитку міста. Мова йде не стільки про фінансову підтримку (хоча прозоре «грантове» фінансування може істотно допомогти на старті певних проектів), скільки про полегшення доступу активістів і культурних менеджерів до просторів, де можна розвивати креативний сектор. Йдеться про будівлі і відкриті майданчики, які належать місту, але не функціонують і залишаються порожніми. Єдиним успішним прикладом співпраці між владою (не міською, а державною) і культурним бізнесом можна назвати київський ВДНГ. Більшість же інших ініціатив зустрічають непереборний бюрократичний опір.

Висновки. У сучасному світі істотну частку креативної економіки становить творча діяльність, яка відбувається в арт-кластерах, хабах і арт-інкубаторах, які часто розташовані в ревіталізованих приміщеннях колишніх промислових зон або залишених будинках. Деякі з цих просторів утворилися на місці колишніх сквотів. Сквотинг в СРСР з'явився в 80-х роках минулого століття у великих мегаполісах, таких як Москва і Київ. На відміну від Заходу, радянський сквотерський рух не був політично активним і в основному займався андерграундною творчістю. У Прибалтиці в результаті цілеспрямованої діяльності сквот «Ужупіс» перетворився в центр творчих індустрій, вплив якого на культурну, економічну і соціальне життя вийшов за межі Литви. У країнах Європейського союзу креативні індустрії вже багато років є прибутковим сектором економіки, отримуючи підтримку від загальноєвропейських програм. В Україні креативний сектор тільки починає зароджуватися, переважно тримаючись на приватних інвестиціях. У той же час модель перетворення занедбаних промислових об'єктів під арт-інкубатори в окремих містах України стає бізнесом і успішно функціонує, але тримається цей рух виключно на ентузіастах. Модель, подібна «Ужупісу», коли сквот перетворюються в арт-інкубатори при підтримці влади і ЄС, поки недосяжна в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Что построят в Харькове на месте заброшенного элеватора. – URL: <https://2day.kh.ua/chto-postroyat-v-kharkove-na-meste-zabroshennogo-elevatora> (дата звернення: 10.01.2021)
2. «Республика Элеватор»: участники акции-эпитафии о том, что могло бы получиться из харьковского элеватора. – URL: <https://lyuk.media/city/republic-elevator/> (дата звернення: 11.01.2021)
3. Назаров Д. Общее дело: как появился сквоттинг, каким он бывает и почему снова актуален сейчас. – URL: <http://www.furfur/culture/culture/179301-squat> (дата звернення: 02.11.2020)
4. Васильева И. А. Феномен сквоттинга как одна из форм проявления автономизма (на примере стран Европы) / И. А. Васильева // Актуальні проблеми політики зб. наук. пр. / НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса: Фенікс, 2015. – Вип. 56. – С. 154-160.
5. Циба Г. Соловьёв А. «Матч-пойнт 88». Вспоминая Перестройку URL: <https://artukraine.com.ua/> (дата звернення: 08.11.2020)
6. Сидорук Н. Вне закона: краткая история киевских сквотов. – URL: <https://nashkiev.ua/zhurnal/rastouschiy-gorod/v-iskousstve-i-vne-zakona-kratkaya-istoriya-kievskih-skvotov.html> (дата звернення: 22.01.2021)
7. Салий Ю., Кайдан Т. Від сквотів до хабів: звідки береться креативна економіка URL: <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/10/21/202073/> (дата звернення: 03.11.2020)
8. Creative Economy Report 2008. The challenge of assessing the Creative economy: towards informed policy-making. – United Nations, 2008. – Р. 4.
9. Лошковська Х.С. Парадигмальний підхід до визначення індексної моделі креативності/ Х.С. Лошковська//Бізнес Інформ. – 2015. – №5. – С. 41-45.